



Berács József

Az európai felsőoktatási térség reformtörekvései és integrációja a magyar modellváltás kíséretében

Bevezetés

A magyar felsőoktatás modellváltást megelőző 10 évről átfogó képet nyújt a BCE Nemzetközi és Felsőoktatási Kutatások Központjának tanulmánya, amely összefoglalóan megállapítja: „A magyar felsőoktatás – más ágazatokhoz hasonlóan – választút elé érkezett. Hagyományai, eredményei, nagy múltú intézményei, elkötelezett oktatói és kutatói révén képes arra, hogy része legyen a főáramlatoknak, megfeleljen a 21. század társadalmi és piaci kihívásainak.”¹ A 212 oldalas tanulmány a felsőoktatás számos területének részletes elemzéséből vonta le ezeket a tanulságokat. Ezek közé tartozik a nemzetköziesedés folyamata vagy az egyetemi kormányzás fejlődése. A nemzetközi diákok fogadásában Magyarország jól áll, a diákok 14%-a külföldi, elsősorban az orvosi egyetemek piaci munkája (*piaci csere*) és az állam Stipendium Hungaricum programja (*redistribúció*) jóvoltából.² Ezt a pozitív trendet kockáztatja legújabbán az Erasmus- és a Horizont-programban való részvételt korlátozó EU-intézkedés a modellváltáson átment egyetemek esetében, a jogállamisági kritériumok be nem tartása miatt, de hátrányos helyzetbe hozva az egész magyar felsőoktatást.

Az üzleti területen már fél évszázaddal korábban kibontakozott *vállalati kormányzás* gondolata és gyakorlati megvalósítása a felsőoktatásban is teret nyert. Barakonyi közel két évtizeddel ezelőtt részletesen vizsgálta az *egyetemi kormányzás* rendszerét és európai trendjeit.³ Az akkor Európában még csak szórányosan megjelenő igazgatósági (*board*) forma, az alapítványi működés a kapitalizmus amerikai fellegvárában, az USA-ban már évszázados múltra tekinthetett vissza. A hazai útkeresést, a gazdálkodási, piaci szempontok becsatornázását a felsőoktatás irányításába olyan mérföldkövek jelezték, mint a *gazdasági*

¹ KOVÁTS–TEMESI 2018: 24.

² BERÁCS 2018.

³ BARAKONYI 2004.

tanácsok létrehozása, a *kancellári és konzisztórium rendszer* bevezetése, majd 2018 után a *modellváltás* névvel fémjelzett alapítványi működés fokozatos megvalósítása, amely egybeesett a koronavírus okozta válsággal. Ebben a helyzetben érdemes makrogazdasági, világgazdasági és *az európai integráció szempontjából* is ránézni a felsőoktatásra.

Hasonlóképpen, mint Halmai Péter teszi a Benczes István és Szunomár Ágnes szerkesztette *Változó világ* című kötetben⁴ megjelent esszéjében. A krízis és az integráció kapcsolatát vizsgálva Halmai alapvető kérdése, hogy a 2008-as gazdasági válság, a koronavírusok és újabban az ukrán–orosz háború okozta világválság hogyan érinti a *nemzetközi együttműködést*, jelesen az EU tagállamai közötti kapcsolatokat.⁵ Mélyül az integráció, vagy ellentétes trend figyelhető meg. Elsősorban a pénzügyi folyamatokra, reformokra összpontosít, de részletesen tárgyalja az innovatívnak ítélt Új Generációs EU (NGEU) keretében meghirdetett Helyreállítási és Ellenállóképességi Eszköz/Terv (RRF, illetve HET) nevű programot. Dani Rodrik globálistrilemma-elméletét alkalmazva a jelenlegi helyzetre összegzőként megállapítja: „A trilemma szerint Európa nem érhet el egyidejűleg mély politikai integrációt, erős demokratikus legitimitációt és döntően nemzeti intézményekre alapozott döntéshozatalt.”⁶ Ennek a trilemmának az értelmezésére a felsőoktatás esetében azért is van nagy szükség, mert az oktatás és a felsőoktatás az EU-ban deklaráltan nemzeti hatáskörben van.

A következőkben röviden bemutatunk néhány olyan területet, ahol részben alulról, az intézmények szintjéről (például az Európai Egyetemek Szövetsége, EUA), részben fentről, az EU, az OECD oldaláról kiinduló kezdeményezések véleményem szerint a felsőoktatás integrációját segítik elő.

Az európai felsőoktatási térség erősítése, integrációja irányába mutató jelek

A termékek és a szolgáltatások szabad áramlását biztosító *egységes európai piac* értékelésében ismét napirendre kerülnek a nagy közgazdasági elméleti iskolák, Keynes, Polányi, Hayek és mások gondolatai. Én az eligazodásban nagy jelentőségűnek tartom Polányi Károlynak a *társadalom–gazdaság*, másképpen az *állam–piac* dichotómia mentén kialakított álláspontját. Más szóval a *marketingtudomány* oldaláról is kritikusan ítélem meg a *piaci fundamentalizmus* előretörését általában, de még inkább a felsőoktatás területén. Ebben a szellemben foglalt állást a globális fejlődést és a piaci

⁴ BENCZES–SZUNOMÁR 2023.

⁵ HALMAI 2023.

⁶ HALMAI 2023: 182.

fundamentalizmust illetően a Harvard Egyetem professzora, Dani Rodrik is 2019. május 3-án Bécsben *Karl Polányi és a globalizáció téves irányzata* címmel tartott előadásában. Az előadás összefoglalójából idézem:

„A globalizáció rossz irányt vett, amikor figyelmen kívül hagyta Polányi központi gondolatát, hogy a piacokat az intézményrendszerbe kell beágyazni, mind a hatásság, mind a törvényesség szempontjából. A Bretton Woods típusú globalizáció a 2. világháborút követő évtizedekben »polányias« volt abban az értelemben, hogy nem kérdőjelezte meg a nemzetgazdasági irányítás és szabályozás központi szerepét.”⁷

Fontos megjegyezni, hogy a kritika az *önnszabályozó piac* mindenkefelettségét vonja kétségbe, és nem az évezredek óta működő piacok létét, amellyel történeti perspektívában elsősorban a gazdaságantropológusok, gyakorlati szempontból az elmúlt évszázadban a *marketingesek* foglalkoznak. A különböző eszközökkel folytatott *verseny* létjogosultságát a versenyképességi rangsorok általában, de a felsőoktatásra és a kutatásra vonatkozóan is meggyőzően alátámasztják.

Az *európai felsőoktatási térség* (EFT) mint integrációs törekvés megvalósítása irányába tett legnagyobb lépések közé sorolható a nemzetközi mobilitást (középkori elnevezéssel *paregrinációt*) nagymértékben előmozdító *Erasmus-program*, illetve az azt kb. másfél évtizeddel később követő *bolognai program*. Az európai kutatási teljesítmény fokozását szolgáló *Horizont-program* is az organikus integráció irányába mutat.

Az Erasmus-program továbbfejlesztését szolgálta az EU által 2017-ben elindított *Európai Egyetemek kezdeményezés*, amelynek keretében négy év után már 44 konzorciális program fejlesztése indult el, 12 magyar egyetem részvételével. A program folytatása része az EU Bizottság 2022 tavaszán benyújtott „*európai egyetemi stratégia*” koncepciónak. A terv szerint 2024-ben már 60 konzorciumban 500 egyetem venne részt. Az Erasmus+, a Horizont Europe és a Digitális Európa program támogatásával létrejövő új *európai egyetemi központi kampusok* alkotnák az új *integrált felsőoktatási modell* alapkövét. Négy ambiciózus célkitűzést szeretnének megvalósítani:

- az európai dimenzió megerősítése a felsőoktatásban és a kutatásban;
- az egyetem mint az „európai életmód világitótornya”;
- zöld és digitális átállás;
- az európai egyetemek mint az EU globális jelentőségének eszközei.

Ehhez olyan zászlóshajóprojektek kapcsolódnak, mint az Európai Egyetemek konzorciumának önálló jogi státusa, a közös európai diploma és a közös európai diákigazolvány. Mindezt megelőzi 2023-ban az *európai minőségbiztosítási és elismerési*

⁷ BERÁCS 2023: 119.

rendszer kidolgozása, amelyben a Magyar Akkreditációs Bizottságnak is fontos szerepe lesz mint az Európai Minőségbiztosítási Ügynökségek Hálózatának (ENQA) és társult intézményeinek (EQAR, DEQAR) akkreditált tagszervezete.⁸

Az OECD és az Európai Unió tanácsadási tevékenysége a magyar felsőoktatás korszerűsítése és az európai integráció elmélyítése felé: vállalkozás és digitalizáció

Az *egyetemi reformok* kezdeményezése általában a nagy gazdasági, technológiai, társadalmi, politikai és egyéb változásokhoz köthető. A magyar közgazdasági képzésben például az 1968-as új gazdasági mechanizmus, az 1990-es politikai rendszerváltás, a 2004-es európai uniós csatlakozás vagy a jelenleg folyó egyetemi kormányzási modellváltás váltott ki reformintézkedéseket. Az egyetemek harmadik missziójának előtérbe kerülése, a kutatás-fejlesztés-innováció-*marketing* területének összekapcsolása, a kutatási eredmények hasznosítása feltételezi az egyetemek működésének, missziójának átalakulását.⁹ A 2008-as gazdasági válság hatására a magyar kormányzat a rákövetkező öt évben közel 40%-kal csökkentette a felsőoktatásra fordított kiadásokat, és egyidejűleg ösztönözte az egyetemeket a saját bevételek vállalkozás útján való növelésére.¹⁰ Ez nem hozott áttörést, és ezért is tehetette fel az Erdős–Varga szerzőpáros a kérdést, hogy: „Az egyetemi vállalkozó – legenda vagy valóság az európai regionális fejlődés elősegítésére?”¹¹

Clark szerint az egyetemek három csoportba sorolhatók: gazdálkodó, szolgáltató és *vállalkozó egyetemek*.¹² A vállalkozó egyetemeket részletesebben vizsgálva öt jellemzőt azonosított öt egyetemi példa alapján:

- ♦ erős és professzionális menedzsment;
- ♦ hatékony mátrixszervezet és projektorientáció;
- ♦ diverzifikált finanszírozás, amely jó háttérrel teremt az egyetemi autonómiához;
- ♦ erős, stimuláló akadémiai háttér;
- ♦ vállalkozói kultúra, amely áthatja az egész egyetemet.

Clark, Schumpeter és Drucker innovációs és vállalkozói indikátorai alapján a Budapesti Corvinus Egyetem és jogelődjeinek elmúlt 50 éves tevékenységét vizsgálva

⁸ KÉGLER 2022.

⁹ HRUBOS 2012.

¹⁰ KOVÁTS–TEMESI 2018.

¹¹ ERDŐS–VARGA 2010.

¹² CLARK 1998.

Berács arra a következtetésre jutott, hogy meglepő módon csak két igazi, *vállalkozói reform* zajlott a Corvinus jogelődjén 1968–1973 és 1988–1993 között.¹³ Az azt követő 25 évben viszont a piacgazdaság előretörése ellenére nem került rá sor. Úttörő jelleggel, az országban elsőként a Corvinus Egyetemen indult el 2018-ban a modellváltás, amely talán nevezhető *felülről irányított egyetemi reformnak*, amely célkitűzéseit tekintve sok területen átfed a Clark által felismert jellemzőkkel. Eredményeit tekintve azonban még ellentmondásos a megítélése az egyetemi *ethoszt* sok szempontból megtörő, a piaci orientáció több negatív jegyét tükröző, vállalatszerű kultúra kialakítása miatt.¹⁴

Az egyetemek újabban a vállalatszerű működés következtében is intenzívebben vesznek igénybe külső szakértőket, tanácsadókat. Érzésem szerint azonban nem eléggé támaszkodnak olyan szakértői anyagokra, amelyek közpénzekből készültek, ingyen hozzáférhetők. Ilyen az OECD és az EU által 2017-ben készített *A vállalkozói képesség és az innováció támogatása a magyar felsőoktatásban* című tanácsadói tanulmány. A tanulmány nem előzmény nélküli, mert korábban az Emberi Erőforrások Minisztériumának felkérésére, a Tempus Közalapítvány (TKA) koordinálásával sor került az OECD és az EU társfinanszírozásában kidolgozott HEInnovate (www.heinnovate.eu) nevű iránymutatás alkalmazására Európában, és az első között népszerűsítették Magyarországon. Az *online* önértékelésen alapuló útmutató olyan diagnosztikai eszköz, amely az innovatív és vállalkozóképes felsőoktatási intézményeket *nyolc dimenzió* mentén különbözteti meg:

- vezetés és irányítás;
- szervezeti kapacitás, finanszírozás, emberek és ösztönzők;
- vállalkozói oktatás és tanulás;
- a vállalkozók felkészítése és támogatása;
- digitális átállás és digitális képesség;
- tudáscsere és együttműködés;
- nemzetközi intézmény;
- hatásmérés.

Erre alapozva a 2017-es szakértői tanulmány a részletes helyzetfelmérés mellett mind a kormányzat, mind az egyetemek számára gyakorlati és felsőoktatás-politikai ajánlásokat is megfogalmazott. Ezek ismertetésétől most eltekintek, viszont röviden bemutatom az 5. dimenzióként megnevezett *digitális átállás és digitális képesség* területén az utóbbi időben végzett szakértői, tanácsadási munkát. A digitalizáció az egész társadalmat átható, az ökoszisztémát meghatározó jelenség. Az OECD és az EU már 2015-ben átfogó anyagot

¹³ BERÁCS 2018.

¹⁴ ZSÁTKU–KOVÁTS 2023.

készített a magyar oktatási rendszer egészének digitalizációjára vonatkozóan. A digitalizáció társadalmi következményeit felismerve Magyarország más OECD-országokhoz hasonlóan ambiciózus célokat fogalmazott meg, de a megvalósítás területén 2020 tavaszáig, a koronavírus megjelenése okozta krízisig nem sokat tett. Ennek egyik oka, hogy „a felsőoktatási intézmények nagyon változatos formában kezdték alkalmazni a digitális technológiát, és hiányzott a digitalizáció rendszerszintű definíciója és mérése”.¹⁵ *A magyar felsőoktatás digitális átalakulásának támogatása* című tanulmány¹⁶ átfogó helyzetelemzés után számos ajánlást tesz a kormányzat és a felsőoktatási intézmények számára. Megállapítja, hogy az elért eredmények ellenére további erőfeszítéseket kell tenniük a vezetőknek, a munkatársaknak és a hallgatóknak egyaránt. A digitalizáció hiányzó átfogó helyzetelemzésének pótlására 30 elemből álló indikátorrendszert javasolnak a *digitális készenlét*, a *digitális gyakorlat* és a *digitális teljesítmény* méréseire.

A felgyorsult digitalizációs folyamat megköveteli a kormányzat *monitoring-rendszerének*, a *minőségbiztosítási folyamatok* alkalmazásának átgondolását is. Ebben a Magyar Akkreditációs Bizottság (MAB) támogatta az újabb OECD–EU-projektet, amelynek zárókonferenciájára 2023. március 29-én került sor, és egy héttel később már a zárótanulmány is felkerült a honlapra.¹⁷ *A minőségi digitális felsőoktatás biztosítása Magyarországon* című tanulmány feltárja a hazai minőségbiztosítási rendszer erős és gyenge pontjait a digitális felsőoktatás terén, és számos javaslatot fogalmaz meg a nemzetközi és a hazai jó gyakorlatok alapján a rugalmasság és a hatásság növelésére. Ajánlásokat és szakpolitikai opciókat fogalmaz meg három területre vonatkozóan:

- a digitális felsőoktatás *szabályozásának modernizálása* és külső minőségbiztosítása;
- a minőségért való *intézményi felelősség növelése* érdekében a MAB akkreditációs folyamatainak újragondolása, orientációváltása;
- a digitális oktatás és tanulás *minőségi színvonalának* intézményi megerősítése.

A minőségbiztosításért a felsőoktatási törvény szerint eddig is az intézmények, illetve vezetőik voltak felelősök. A *MAB szerepe* elsősorban az ellenőrzés, a *minőség hitelesítése*. Ennek érdekében az intézményi autonómia növelését szolgálja, hogy meghatározott feltételek mellett az akkreditált intézmények a szakindításokat saját hatáskörben tehetik meg, és a MAB közbeiktatása nélkül, egyszerűsített eljárásban, közvetlenül az Oktatási Hivatal hagyja jóvá az újonnan indítandó szakokat. Részben felszabadul a MAB kapacitása az *ex ante* történő programértékelés alól, amit az *ex post* végzendő ciklikus intézményi értékelés javára lehet átcsoportosítani.

¹⁵ OECD 2021: 11.

¹⁶ OECD 2021.

¹⁷ OECD 2023.

Következtetés

A bevezetőben említett modellváltást illetően a koncepció és a megvalósítás számtalan ellentmondása következtében joggal merül fel a kérdés: „Hungarikum-e a magyar modellváltás? Hol helyezkedik el az egyetemfenntartói struktúra hazai átalakítása a nemzetközi trendekben?”¹⁸ A témakörre irányuló akadémiai kutatások már elkezdődtek, és eltávolodva az átpolitizáltságtól, a jelen problémáira koncentrálnak a gúzsba kötöttségtől az első eredmények már megszülettek. Az intézményi kormányzási reformok szervezeti kultúrára kifejtett hatását vizsgáló, két országban (Finnország és Magyarország) egy-egy egyetemről szóló esettanulmányt elemezve kiderült, hogy mindkét egyetemen *az alapítványi modellváltás a piaci (vállalati) kultúra megerősödését*, dominanciáját hozta.¹⁹ A piaci orientáció teljesítményfokozó hatása tetten érhető, de az is világossá vált, hogy a társadalmi értéként megjeleníthető *bizalom csorbát szenved* az irányítók és az irányítottak, a menedzsment és az akadémiai szféra között. Bőven van tér a felhalmozódó tapasztalatok alapján a korrekcióra, az európai uniós elvárásokat kielégítő orientációváltásra.

A felsőoktatást is sújtó válságokból történő kilábalás, illetve a relatív elmaradottság felszámolása érdekében a *nemzetközi jó gyakorlatok* megismerése és adaptálása véleményem szerint nagyban hozzájárulhat az európai felsőoktatási térség integrációjához. Úgy gondolom, hogy a *minőségi felsőoktatáshoz* – amely az ENSZ 2030-ig megfogalmazott 17 fenntarthatósági fejlesztési célja (SDG) között a 4. pontban jelenik meg – az *EU*, az *OECD*, továbbá az úgynevezett köztes szervezetek, mint az *EUA*, az *ENQA* vagy magyar partnerintézményeik, a Magyar Rektori Konferencia, a Tempus Közalapítvány és a MAB, sokban hozzájárulhatnak. A magyar egyetemek erőszakos, gyors ütemű modellváltása, *az intézményi kormányzás egyoldalú megváltoztatása hiteltelenné teheti* mind a piacorientációs, vállalkozói kultúra, mind az alapítványi működési forma alkalmazását az egyetemi szférában. A felsorakoztatott OECD–EU-kooperációban készített szakértői, tanácsadási munkák a Kulturális és Innovációs Minisztérium és elődjei (Ipari és Technológiai Minisztérium, Emberi Erőforrások Minisztériuma) közötti *harmonikus együttműködésről és bizalomról* árulkodnak. Biztató, hogy vannak területek, ahol az aktuálpolitikai csatározások még nem érintik az integrációhoz, a felemelkedéshez vezető szakmai munkát.

¹⁸ KECZER et al. 2022

¹⁹ ZSATKU–KOVÁTS 2023.

Felhasznált irodalom

- BARAKONYI K. (2004): Egyetemi kormányzás. Merre tart Európa? *Közgazdasági Szemle*, 51(6), 584–599.
- BENCZES I. – SZUNOMÁR Á. szerk. (2023): *Változó világ. Ünnepi tanulmánykötet Szentcs Tamás akadémikus 90. születésnapja alkalmából*. Budapest: Akadémiai. Online: <https://doi.org/10.1556/9789634548829>
- BERÁCS J. (2012): Nemzetköziesedési trendek és intézményi megfelelés. In HRUBOS I. (szerk.): *Elefántcsonttoronyból világitótorony*. Budapest: Aula, 135–179.
- BERÁCS J. (2018): Vállalkozás és vállalkozói egyetemek – Tanulságok a Corvinus Egyetem reformjaiból. *Köz-Gazdaság*, 13(4), 39–53. Online: <https://doi.org/10.14267/RETP2018.04.03>
- BERÁCS J. (2022): A minőségbiztosítással szembeni kihívások a magyar felsőoktatás előtt álló növekedési periódusban. *Magyar Akkreditációs Szemle*, (4), 17–21. Online: <https://www.mab.hu/faq-items/magyar-akkreditacios-szemle-iii-evfolyamanak-1-szama/>
- BERÁCS J. (2023): Piaci fundamentalizmus és marketing: Gondolatok Polányi Károly megközelítéséből. In BENCZES I. – SZUNOMÁR Á. (szerk.): *Változó világ. Ünnepi tanulmánykötet Szentcs Tamás akadémikus 90. születésnapja alkalmából*. Budapest: Akadémiai, 164–182. Online: <https://doi.org/10.1556/9789634548829>
- CLARK, B. R. (1998): *Creating Entrepreneurial Universities. Organizational Pathways of Transformation*. Oxford – New York: IAU Press – Pergamon.
- ERDŐS K. – VARGA A. (2010): Az egyetemi vállalkozó – legenda vagy valóság az európai regionális fejlődés elősegítésére. *Közgazdasági Szemle*, 57(5), 457–472.
- HALMAI P. (2023): Krízis és integráció. In BENCZES I. – SZUNOMÁR Á. (szerk.): *Változó világ – Ünnepi tanulmánykötet Szentcs Tamás akadémikus 90. születésnapja alkalmából*. Budapest: Akadémiai, 239–264. Online: <https://doi.org/10.1556/9789634548829>
- HRUBOS I. (2012): *Elefántcsonttoronyból világitótorony. A felsőoktatási intézmények misszióinak bővülése, átalakulása*. Budapest: Aula.
- KECZER G. – KOVÁTS G. – RÓNAY Z. (2022): Hungarikum-e a modellváltás? Az egyetemfenntartói struktúra hazai átalakítása a nemzetközi trendek tükrében. In JUHÁSZ E. – KATTEIN-PORNOI R. (szerk.): *Oktatás egy változó világban. Kutatás, innováció, fejlesztés*. Budapest: Magyar Nevelés- és Oktatókutatók Egyesülete (HERA), 26–27. Online: <https://hera.org.hu/wp-content/uploads/2022/05/Absztraktk%C3%B6tet-2.pdf>
- KÉGLER Á. (2022): Az Európai Unió új oktatási és innovációs stratégiája. I. rész: Az Európai Oktatási Térség. *Magyar Akkreditációs Szemle*, 3(1), 14–16.
- KOVÁTS G. – TEMESI J. (2018): *A magyar felsőoktatás egy évtizede, 2008–2017*. NFKK kötetek 2. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja, 212. Online: <https://www.uni-corvinus.hu/ona/publikaciok/nfkk-altal-kiadott-konyvek/kovats-gergely-temesi-jozsef-szerk-a-magyar-felsooktat-as-egy-evtizede-2008-2017/>
- OECD–EU (2017): *Supporting Entrepreneurship and Innovation in Higher Education in Hungary*. OECD Skills Studies. Paris: OECD Publishing. Online: <https://doi.org/10.1787/9789264273344-en>
- OECD (2021): *Supporting the Digital Transformation of Higher Education in Hungary*. Paris: OECD Publishing. Online: <https://doi.org/10.1787/d30ab43f-en>
- OECD (2023): *Ensuring Quality Digital Higher Education in Hungary*. Paris: OECD Publishing. Online: <https://doi.org/10.1787/5f44fd6f-en>
- ZSATKU, B. – KOVÁTS G. (2023): The Impact of Institutional Governance Reforms on Organisational Culture – Two Case Studies from Finland and Hungary. *Hungarian Educational Research Journal*, 13(1), 64–85. Online: <https://doi.org/10.1556/063.2022.00165>